

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN FEUDALISMUL TIMPURIU DIN ȚARA BİRSEI

de ALEXANDRINA D. ALEXANDRESCU

În urma cercetărilor făcute de Muzeul brașovean¹, în ultimii 10 ani s-au obținut o serie de rezultate care au dus la o cunoaștere mai bună a istoriei Țării Bîrsei, în special în ceea ce privește primul mileniu; astfel, secolul la IV-lea care era aproape necunoscut, este atestat acum în numeroase puncte în regiune, mai mult, se întrevede posibilitatea urmării așezărilor în diverse etape². Este adevărat că pentru perioada secolelor V—VII sînt semnalate deocamdată doar două descoperiri întîmplătoare de la Brașov (o cataramă și un inel, ambele din secolul V)². Nu ne îndoim însă că cercetarea viitoare va duce la descoperirea unor mărturii ale prezenței populației din această vreme întrucît o regiune atît de intens locuită în diverse epoci nu putea rămîne pustie, cu atît mai mult cu cît în perioada dintre sfîrșitul secolului al VIII-lea și jumătatea secolului al X-lea, descoperirile recente arată o populare intensă. Ne referim în special la rezultatele săpăturilor de la Hărman³, Sînpetru⁴, Rotbav⁵. Mai menționăm că la Hărman nu avem de-a face numai cu așezarea de la punctul Groapa Banului, ci și cu urmele unei a doua așezări la relativ mică distanță de prima, și anume, în centrul comunei⁶.

¹ Săpături în colaborare cu Institutul de arheologie al Academiei, București.

² M. Marcu, *Așezări postromane în Țara Bîrsei*, comunicare la Sesiunea Muzeului județean Brașov, noiembrie 1970.

^{2a} Ioan Pop și Géza Bakó, în *Culegere de studii și cercetări*, I, Brașov, 1967, p. 105, nr. 6.

³ Săpături 1961—1970.

⁴ Sondaje M. Marcu

⁵ Sondaje M. Marcu

⁶ Descoperiri făcute cu ocazia săpăturilor D.M.I., executate la biserica-cetate de către Mariana Beldie.

Recentul studiu privitor la materiale apărute pe teritoriul actual al oraşului Braşov⁷, a putut demonstra prezenţa unor locuiri contemporane cu cele de la Hărman, dar care dăinuie şi mai târziu, în secolul al XII-lea.

Documentaţia de care dispunem în prezent, permite cunoaşterea unei perioade destul de lungi din istoria Ţării Bîrsei; nu este mai puţin adevărat faptul că dacă urmele locuirii, de tip Hărman, se prezintă cu o bogăţie de material, în special ceramică — de-a dreptul impresionant, cele de tip Ciugud, adică imediat următoare, ne apar în cantitate mică — subliniez însă că nu ne referim la numărul punctelor cu asemenea descoperiri. Dar locuirile mai timpurii se plasează cu precădere în şesul Ţării Bîrsei, pe cînd cele mai târzii apar, cu rare excepţii, îndeosebi în locuri mai înalte şi mai bine ferite; de aceea, mai uşor au ieşit la iveală, cu ocazia săpăturilor făcute în căutarea unor obiective din alte epoci sau fortuit, materiale din faza mai veche. Faptul are de bună seamă o explicaţie de ordin istoric şi anume că după o perioadă destul de lungă în care avem de-a face cu o populaţie relativ numeroasă şi stabilă, se anunţă începutul unei vremi de nelinişte care determină retragerea în locuri mai adăpostite. Care au fost factorii de nelinişte rămîne a se stabili. Cert este că poate încă din secolul al XI-lea, dar sigur în secolul al XII-lea starea de nelinişte creşte, ducînd chiar la necesitatea ridicării unor fortificaţii, şi despre stadiul actual al cunoştinţelor privitor la aceasat va fi vorba în cele ce urmează.

Cetăţile de pămînt s-au bucurat de oarecare atenţie şi în trecut. Trebuie amintită în acest sens lucrarea lui Orbán B. privitoare la secuime, în care prezintă o serie de fortificaţii mai vechi şi mai noi. După el şi Iuliu Marţian⁸ pomeneşte mai multe circumvalaţii în secuime şi în Ţara Bîrsei. Asupra cetăţilor din Ţara Bîrsei a atras atenţia în special W. Horwath⁹. Problema cetăţilor a fost atinsă de Székely Z.¹⁰, cu ocazia prezentării a două cetăţi din secuime, ca şi de K. Horedt¹¹, în studiul privitor la fortificaţiile dintre Olt şi Tîrnava Mare.

⁷ Ioan Pop, *Date arheologice privitoare la istoria Braşovului în secolele IX—XI, în Cumidava, II, Braşov, 1968, p. 9 şi urm.*

⁸ I. Marţian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistriţa, 1920, passim: Beşeneu, Boroşneul Mare, Corund, Satulung etc.; idem, Urme din războaiele Romanilor cu Dacia, Cluj, 1921, p. 44, pomeneşte o circumvalaţie dublă pe Lempes.*

⁹ W. Horwath, *Wallburgen aus dem Burzenlande, în Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums, 4, 1940, 1—4, p. 36 şi urm.*

¹⁰ Z. Székely, *Raport despre cercetările arheologice executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe între anii 1945—1953, în Muzeul Regional Sf. Gheorghe Almanah 1879—1954, Tîrgu-Mureş, 1955, p. 42: Zălan şi Arcuş.*

¹¹ K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens, Bucureşti, 1958, p. 148 şi urm.*

Pentru Țara Birsei cercetările lui Horwath sînt mai importante, intrucît a făcut și ridicarea topografică a acestor cetăți. Din cele patru cetăți cercetate de el, două nu mai intră în cadrul temei, intrucît în urma săpăturilor s-a constatat că cea de la Brașov-Pățitel¹², aparține primei epoci a fierului, iar Teliu I¹³ este o cetățuie dacică. Pe de altă parte, cetatea II de la Teliu nu mai există, fiind distrusă de lucrările carierei de piatră, care la data ridicării topografice făcute de Horwath era afectată în mare parte¹⁴. În grupa de cetăți prezentată de Horwath nu intra cea de la Brașov-Șprenghei, intrucît în starea în care se găsea, ca cetate cu zid din piatră, nu mai prezenta nimic dintr-o eventuală cetate mai veche de pămînt, și de altfel nici în raportul preliminar asupra săpăturilor de la cetate¹⁵ nu s-a întrevăzut posibilitatea existenței unei cetăți premergătoare. Singura dintre cetăți mai bine cunoscută în urma săpăturilor efectuate între 1961 și 1963 este cea de pe dealul Lempeș dintre comunele Hărman și Sinpetru. Este situată pe micul platou ce constituie partea cea mai ridicată a dealului ce se înalță izolat în cîmpia Birsei, în apropierea cotului Oltului. Cetatea are forma aproximativ ovală, cu axul lung de cca. 40 m, orientat E-V. Forma este strict determinată de cea a plătoului, fiind ceva mai lată (25 m) în jumătatea estică. Șanțul săpat în jurul platoului are un contur pe alocuri vălurit, căci ocolește stîncile mai puternice întîlnite în cale. Lățimea șanțului este de 10—12 m, adîncimea maximă fiind de 8 m. Prin săparea șanțului în panta dealului, s-a creat un mic val în fața lui. Spre est, de unde era accesibilă, adică dinspre Hărman, culmea este tăiată de încă două șanțuri. Spre nord, apărarea era asigurată doar de un șanț și val, panta fiind abruptă. Spre vest și sud, pe unde accesul era de asemenea mai ușor, se mai păstrează urmele unui al doilea șanț de apărare. La cetate s-au constatat puține amenajări: în partea de nord-est pe o mică porțiune, buza plătoului a fost întărită de două rînduri de bolovani, iar o mică porțiune din partea de nord a platoului a fost pavată cu bolovani mici și mijlocii.

Locuirea în cetate a lăsat puține urme, constînd mai ales din fragmente ceramice. Faptul se explică prin lipsa apei, ce trebuia adusă din șes

¹² A. D. Alexandrescu și Ioan Pop, *Sondajele de la Brașov-Pățitel*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 161 și urm.

¹³ W. Horwath, *op. cit.*, p. 36; Săpături executate în 1961 și 1963 de către Ioan Pop.

¹⁴ M. Horwath, *op. cit.*, p. 37 și urm. La data ridicării topografice făcută de W. Horwath, una din cele două incinte era complet distrusă, iar cealaltă atacată.

¹⁵ A. D. Alexandrescu și N. Constantinescu, *Săpăturile de salvare de pe dealul Șprenghei*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 667 și urm.

și, deci, o situație nefavorabilă pentru o locuire îndelungată. O mică albiere în partea de sud a platoului a putut eventual servi de cisternă.

Materialele au apărut mai mult în partea estică a platoului, în cea vestică stînca fiind în mai multe locuri de suprafață.

Ceramica descoperită este toată lucrată la roată, prezentînd în parte caracteristici ale secolului al XI-lea, dar în general apare mai evoluată, ceea ce ne-a determinat să o atribuim secolului al XII-lea, fiind posibil să fi dăinuit și la începutul secolului al XIII-lea. Descoperirea în săpăturile efectuate la Brașov pe Dealul Șprengghi a cîtorva fragmente ceramice asemănătoare cu cele de pe Lempeș, permite presupunerea că și acolo a existat anterior cetății de piatră din secolele XIV—XV o cetate la fel cu cea de pe Lempeș. Și pe Șprengghi a fost folosit platoul în panta căruia s-a săpat șanțul cu val în față. Este drept că prin construirea cetății tîrzii, care probabil a reamenajat șanțul, nu s-a putut constata cu ocazia săpăturilor existența a două faze de folosire a acesteia. Pe baza materialelor descoperite se poate presupune totuși că la construirea micii cetăți de piatră s-au folosit amenajările anterioare și deci cetatea de pe Șprengghi ar putea fi inclusă în rîndul cetăților de pămînt din Țara Birsei. De altfel un asemenea punct de vedere a fost exprimat înainte de către Bakó G.¹⁶

A treia cetate pe care vrem s-o amintim este cea care se afla pe malul stîng al văii cetății la Teliu. Avea o formă relativ ovală (circa 35/20 m), despărțită de culmea dealului ce urca spre nord și est prin două șanțuri (late de aproximativ 10 m și adînci de 1—2 m) cu val între ele. Partea dinspre sud a cetății era deja distrusă cînd i s-a făcut ridicarea topografică. Cu ocazia acelei cercetări de teren nu s-au găsit materiale¹⁷. Marțian¹⁸ poartă și el cetatea, pe care o descrie în felul următor: „urme de fortificații, care au constat din două părți situate lîngă olaltă. În partea dinspre nord se pot deosebi la suprafața solului temeliele unei incinte de formă eliptică iar în partea dinspre sud se văd urmele unui zid semicircular pe o lungime de 60 m. Aceste fortificații sînt prevăzute la bază cu șanțuri adînci și resturile zidurilor prezintă construcția legată cu var“. Și, mai departe, notează că acolo „coama dealului este tăiată de două șanțuri adînci de circa 10 m“. Marțian atribuie cetatea cavalerilor teutoni, socotind însă

¹⁶ G. Bakó, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, în *Studii*, X, 1, 1957, p. 148; idem, în *Studii și articole de istorie*, III, 1961, p. 62.

¹⁷ W. Horwath, *op. cit.*, p. 38.

¹⁸ I. Marțian, *op. cit.*, p. 45.

că era ridicată anterior, cavalerii teutoni folosind-o și întrebuintând-o. În apropiere, spre nord, mai menționează un turn dreptunghiular din piatră cu var.

Nu știm dacă Marțian a fost la fața locului sau preia informația de la Orbán. Oricum, zidurile de piatră pe care le amintește par a se referi la incinta sudică a cetății duble și nu afectează nicidecum cetatea descrisă de Horwath la care dat fiindcă frontul carierei o atinsese deja, ar fi observat prezența resturilor de construcție de piatră. Astfel socotim că și cetatea Teliu II făcea parte din grupa ce ne interesează.

De altfel și situarea cetăților la limitele Țării Birsei ni se pare destul de semnificativă. Ce-i drept, cea de la Teliu este așezată relativ adânc în vale, dar cea de pe Șprengghi și cea de pe Lempeș stau față în față. Cetățile par a forma un complex din care deocamdată lipsesc cele care ar fi trebuit să apere granița de vest a țării — spre izvoarele Birsei și pe versanțele răsăritene ale Măgurii Codlei și Perșanilor. Poate că valea Oltului spre Perșani era supravegheată de o eventuală cetate anterioară celei de la Feldioara.

Ceea ce ni se pare important în urma cercetărilor de pe Lempeș este confirmarea existenței unor cetăți în cursul secolului al XII-lea. Este firește greu de stabilit exact momentul când au fost ridicate cetățile și tot atât de greu de stabilit ce a determinat ridicarea lor. Poate că nu este lipsit de semnificație faptul că și în Țara Birsei a fost semnalată existența unui tezaur de tipul celui de la Streza-Cirțișoara¹⁹, ori o asemenea îngropare de tezaur similară celei din Țara Făgărașului a putut avea aceeași cauză, și anume, așa cum a presupus K. Horedt, „Starea de neliniște și nesiguranță datorită poate fixării frontierei statului maghiar“²⁰, adică o repetare a unei situații după un interval de aproximativ jumătate de secol în țara vecină spre răsărit, dacă nu cumva tocmai în momentul când se petrec evenimentele în Țara Făgărașului, adică de la mijlocul secolului al XII-lea, Țara Birsei încearcă să-i creeze posibilități de apărare de care nu simțise nevoia înainte. Rămîne de văzut, când își încetează existența cetățile. Probabil odată cu încadrarea Țării Birsei în statul maghiar, adică în jurul anului 1200. Odată cu instalarea cavalerilor teutoni, cetățile ridicate de populația autohtonă nu mai puteau ființa. Atribuirea lor populației autohtone ni se pare în prezent neîndoelnică avînd în vedere că marea masă a materia-

¹⁹ G. Bakó, *Contribuții la istoria Transilvaniei de sud-est, în secolele XI—XIII, în SCFV, XII, 1961, 1, p. 115*

²⁰ K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, în secolele IV—XIII, București, 1958, p. 127.*

lului ceramic recoltat pe Lempeș este de tradiție locală. La aceasta se mai adaugă descoperirea în cadrul săpăturilor executate la biserica-cetate de la Prejmer²¹ a ceramicii atribuite primilor coloniști veniți în Țara Birsei într-un nivel anterior anului 1241. Ori dacă primele cetăți ridicate de cavalerii teutoni au fost cele de pământ este greu de presupus că aceștia ar fi folosit numai ceramică autohtonă și nu din cea de tipul apărut la Prejmer.

Din cele de mai sus reiese că unele probleme legate de istoria mai veche a Țării Birsei încep să se apropie de rezolvare, totuși din expunere a reieșit lipsa aproape totală de documentare începînd din secolul al V-lea și pînă la sfîrșitul secolului al VIII-lea. Pentru secolele X—XI se simte nevoia intensificării cercetării în zone asemănătoare celor unde întimplător au apărut asemenea documente. Și dacă secolul al XII-lea este acum relativ bine cunoscut din materiale descoperite în cetăți, nu se cunosc încă așezările celor ce au ridicat cetățile²². Și cum lunga perioadă despre care a fost vorba se încheie odată cu instalarea, e drept pentru scurtă vreme a cavalerilor teutoni în Țara Birsei, este util să se țină seamă de faptul că pînă în prezent nu a fost identificată nici una din cetățile pe care documentele ne arată că aceștia le-au ridicat.

Cercetările viitoare vor aduce fără îndoială noi documente pentru ca în istoria vechii Țări a Birsei să rămînă cît mai puține perioade necunoscute.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER EINHEIMISCHE BEVÖLKERUNG WÄHREND DES FRÜHEN FEUDALISMUS IM BURZENLAND

(Zusammenfassung)

Die Forschungen der letzten Jahre führten zu einigen wichtigen Erkenntnissen über das Burzenland, insbesondere was das erste Jahrtausend anbelangt. So wurde z.B. das früher fast unbekannte 4. Jh. in mehreren Beziehungen erhellt, und was noch wichtiger ist, die Möglichkeit, die einzelnen Etappen der Niederlassungen festzulegen, beginnt sich allmählich abzuzeichnen. Allerdings ist die Zeit vom 5. bis zum 7. Jh. nur wenig bekannt, aber zweifellos werden weitere Forschungsarbeiten auch darüber

²¹ Săpături executate de R. Heitel de la D.M.I.

²² Cîteva fragmente ceramice descoperite la Hărman, biserica-cetate, sînt asemănătoare celor din cetatea de pe Lempeș, astfel încît se poate presupune că așezarea civilă se afla pe teritoriul satului actual și cercetări viitoare vor putea confirma aceasta.

Aufschluss geben, da mit Sicherheit anzunehmen ist, dass ein zu verschiedenen Zeitabschnitten so dicht besiedeltes Gebiet nicht veröden kann, umso mehr, als die folgende Periode (8.—10. Jh.) sehr gut vertreten ist. Hinzu kommen noch einige ältere Entdeckungen aus dem 9.—11. Jh., die sich auf mehrere Fundorte beziehen, welche jedoch nur wenig Material darboten. Während die früheren Niederlassungen vorwiegend in der Burzenebene festzustellen sind, erscheinen die späteren, mit wenigen Ausnahmen, vor allem an höher gelegenen und geschützteren Stellen. Diese Tatsache hat selbstredend eine geschichtliche Erklärung und zwar, zeichnet sich nach einer ziemlich langen Periode der Ruhe mit einer verhältnismässig zahlreichen und sesshaften Bevölkerung der Beginn einer Zeit der Unruhe ab, die im Laufe des 12. Jh. vermutlich zur Notwendigkeit führte, Befestigungen zu errichten.

Eine der damals erbauten Burgen befindet sich auf der höchsten Kuppe des Lempesch zwischen den Dörfern Honigberg und Petersberg. Ihre verhältnismässig ovale Form passt sich der Form des Plateaus genau an und hat in ihrer grössten Ausdehnung in ost-westlicher Richtung eine Länge von ungefähr 40 m, während die grösste Breite in der östlichen Hälfte 25 m beträgt. Der Umriss des um das Plateau angelegten Grabens ist stellenweise ausgebuchtet, da einige Felsen umgangen werden mussten. Seine Breite beträgt 10—12 m, die Tiefe 8 m. Wegen seiner Lage am Abhang entstand vor dem Graben ein kleiner Wall. In östlicher Richtung führte der Zugang zum Gipfel, jedoch über andere zwei Gräben: ebenso fanden sich im Westen und Süden Spuren eines zweiten Grabens.

Auf der Burg wurden, die Keramik ausgenommen, verhältnismässig wenige Funde gemacht, was vermutlich auf den Wassermangel zurückzuführen ist. Die durchwegs scheibengedrehte Keramik weist noch Merkmale des 11. Jh. auf, ihre stark ausgebildete Form verlangt jedoch eine Datierung für das 12. Jh., vermutlich auch noch für das beginnende 13. (Raf. I/1—5).

Das Auftreten einer ähnlichen Keramik auf dem Gesprengberg in Kronstadt (Taf. I/6—8) bestärkt die Annahme, dass sich auch dort vor Errichtung der steinernen Burg eine ähnliche Burg befunden haben muss.

Es ist mit Sicherheit, anzunehmen, dass sich eine dritte Burg auf der linken Flanke des Teliu-Tales befand. Die beiden letzteren Burgen waren etwas kleiner als diejenige vom Lempesch, hatten aber die gleiche Abwehranlage. Beide wurden mittlerweile durch Anlegen von Steinbrüchen zerstört.

Die Anlage von Burgen an den Grenzen des Burzenlandes lässt das Vorhandensein eines Abwehrsystems vermuten, in dem jedoch vorläufig Anlagen zur Verteidigung der Westgrenze fehlen.

Der Zeitpunkt, an dem diese Burgen errichtet wurden, ist schwer festzulegen. Vielleicht könnte ein im Burzenland vergrabener Schatz vom Typ desjenigen von Streja-Cirțișoara darüber Aufschluss geben, da er vielleicht auf die unsichere Lage vor der Festlegung der Grenze des ungarischen Staates zurückzuführen wäre. Das Ende der Existenz dieser Burgen hängt vermutlich mit der Ansiedlung des deutschen Ritterordens zusammen, über die verschiedene Urkunden Aufschluss geben, deren Burgen, jedoch noch nicht identifiziert werden konnten.

TAFELVERZEICHNIS

Abb. 1. — 1—5, Gefäßbruchstücke von Härman, am Lempes, 6—8, Gefäßbruchstücke von Braşov, am Şprengi.

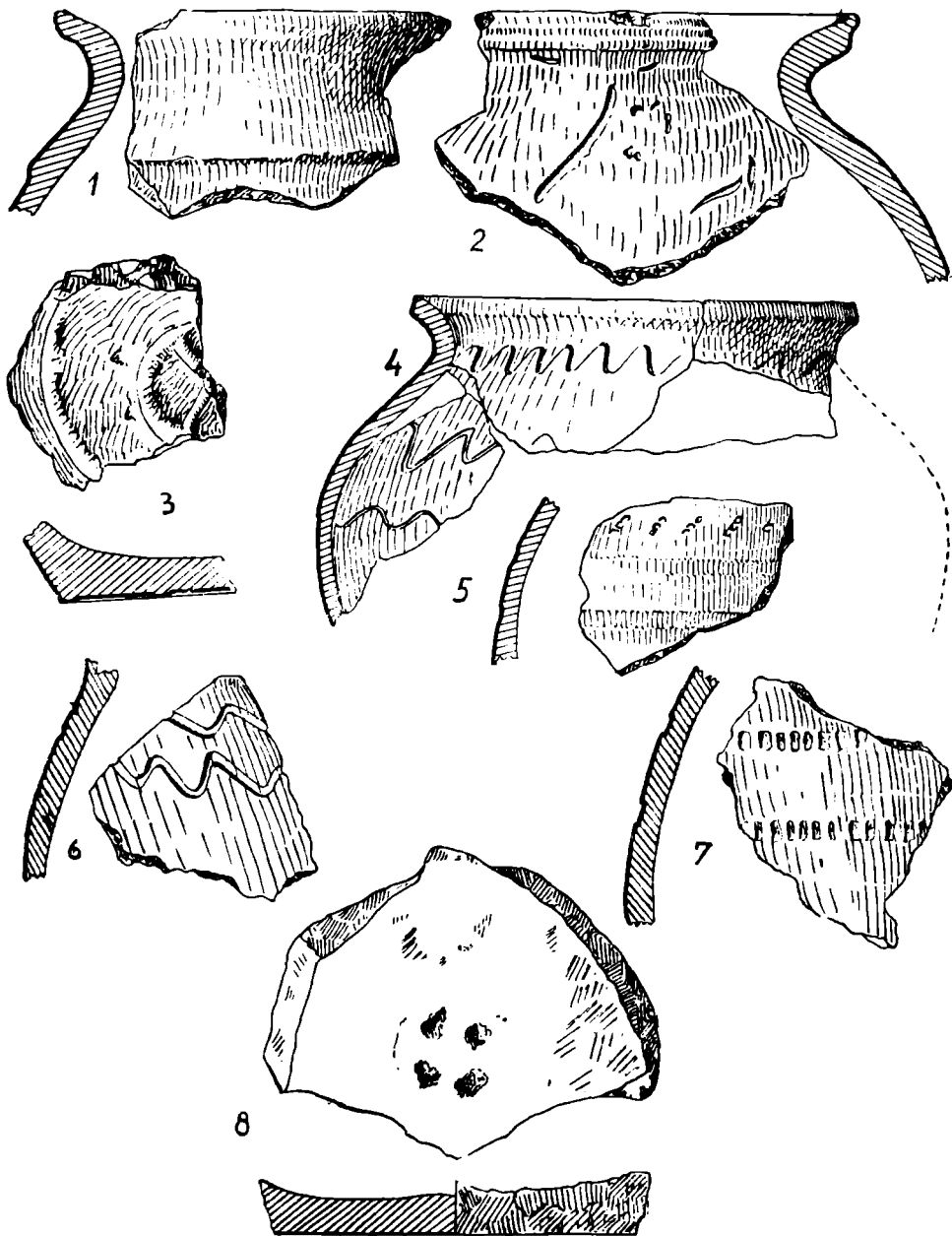

Fig. 1. — 1—5, Fragmente ceramice de la Hărman, dealul Lempes, 6—8, Fragmente ceramice de la Braşov, dealul Şprengghi.

